

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ INTERNATIONAL STANDARDS OF PROFESSIONAL ETHICS OF POLICE OFFICERS

Здреник І.В., к.ю.н., доцент кафедри теорії права, конституційного та приватного права
Львівський державний університет внутрішніх справ

Повалена М.В., к.ю.н., доцент кафедри теорії права, конституційного та приватного права
Львівський державний університет внутрішніх справ

**Савайда О.І., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри теорії права, конституційного та приватного права**
Львівський державний університет внутрішніх справ

У статті розглядаються основні міжнародно-правові стандарти цінностей та принципів професійної етики поліцейського. Підкреслюється, що у контексті євроінтеграційного курсу України та приведення вітчизняного поліцейського законодавства у відповідність до законодавства ЄС, а також сучасних тенденцій розвитку принципів міжнародного права у сфері поліцейської діяльності у руслі її гуманізації, соціалізації та етичності, актуалізується подальше вивчення та поглиблення знань щодо міжнародних стандартів професійної етики поліцейських як основи для удосконалення діяльності національної поліції України. Професійна етика співробітника поліції, яка ґрунтується на фундаментальних загальнолюдських та професійних моральних цінностях, передусім, на таких постулатах, як повага до людської гідності та справедливе ставлення до людини, в останні роки закономірно оцінюється вже як частина універсальної системи соціальних норм. Розглядаються керівні положення міжнародно-правових актів, що складають правову основу професійної етики поліцейських, зокрема, Кодексу поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (1979 р.), Декларації про поліцію (1979 р.), Європейського кодексу поліцейської етики (2001 р.), що стали методологічним і ідеологічним підґрунтям національних кодексів професійної етики поліцейських. Робиться висновок, що сучасні соціально-політичні умови, в яких реалізують свою діяльність співробітники поліції, вимагають вироблення нового типу професійної етики і моралі, що ґрунтується на моральних критеріях та культурно-правових традиціях, а також міжнародних стандартах професійної етики поліцейських, якими продиктована необхідність побудови світогляду співробітників поліції на основі морально-правових цінностей, основними з яких є професійна честь, гідність та ділова репутація, а також сформульована система таких моральних заборон, як упередженість, жорстокість, принизливе ставлення до людей, використання службового становища в особистих цілях, втрата контролю над своїм емоційним станом тощо. Наслідком реалізації цих стандартів має стати високий рівень культури та професіоналізму поліцейських, розвинення практики етичного самоконтролю співробітників поліції, підвищення інформаційної відкритості поліції, удосконалення норм зовнішнього контролю за діяльністю поліцейських, а також підвищення ефективності діяльності поліції в цілому.

Ключові слова: міжнародно-правове регулювання, міжнародні стандарти, поліція, права і свободи людини та громадянина, міжнародні стандарти поліцейської діяльності, етика, деонтологія, мораль.

The article examines the main international legal standards of values and principles of professional ethics of a police officer. It is emphasized that in the context of the European integration course of Ukraine and bringing domestic police legislation in line with EU legislation, as well as modern trends in the development of the principles of international law in the field of police activity in the direction of its humanization, socialization and ethics, further study and deepening of knowledge regarding international standards of professional ethics of police officers as a basis for improving the activities of the national police of Ukraine. The professional ethics of a police officer, which is based on fundamental human and professional moral values, first of all, on such postulates as respect for human dignity and fair treatment of a person, in recent years has been naturally evaluated as a part of the universal system of social norms. The guiding provisions of international legal acts that form the legal basis of the professional ethics of police officers are considered, in particular, the Code of Conduct for Law Enforcement Officials (1979), the Declaration on the Police (1979), the European Code of Police Ethics (2001), which became the methodological and ideological basis of the national codes of professional ethics of police officers. It is concluded that the modern social and political conditions in which police officers carry out their activities require the development of a new type of professional ethics and morality, based on moral criteria and cultural and legal traditions, as well as international standards of professional ethics of police officers, which dictate the need to build worldview of police officers based on moral and legal values, the main of which are professional honor, dignity and business reputation, as well as a formulated system of such moral prohibitions as bias, cruelty, humiliating treatment of people, use of official position for personal purposes, loss of control over his emotional state, etc. The result of the implementation of these standards should be a high level of culture and professionalism of police officers, the development of the practice of ethical self-control of police officers, an increase in the informational openness of the police, an improvement in the norms of external control over the activities of police officers, as well as an increase in the effectiveness of police activities in general.

Key words: international legal regulation, international standards, police, human and citizen rights and freedoms, international standards of police activity, ethics, deontology, morality.

Постановка проблеми. Важливою функцією демократичної правової держави є захист основних прав і свобод людини, підтримання законності та внутрішнього порядку, попередження злочинності та забезпечення суспільної безпеки. У досягненні цієї мети чималу роль відіграє поліція, як структура, що виконує правоохоронну та правозабезпечувальну функції, забезпечує захист державного ладу та безпеки як держави в цілому, так і окремих її громадян.

Як зазначено у ст. 1 Закону України «Про Національну поліцію», національна поліція України створена і функціонує задля служіння суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [7]. У науково-прак-

тичному коментарі до Закону України «Про Національну поліцію» вказано, що поліція – це професійний, висококваліфікований, збройний орган правового порядку, призначений для захисту прав та безпеки громадян і їхнього майна [3].

Поліція не лише забезпечує «жорстку» безпеку, або безпеку у традиційному розумінні, шляхом попередження злочинів та притягнення правопорушників до відповідальності, але й сприяє встановленню безпеки у ширшому сенсі, що включає верховенство права та гарантії індивідуальної свободи [5, с. 13]. Поліція в демократичних країнах допомагає підтримувати цінності демократії і сама сповідує ці цілі, виконує свої завдання в етично прийнятні способи і заради гідних демократичних ціннос-

тей [10, с. 14]. З цієї точки зору діяльність поліції повинна відповідати базовим принципам і стандартам, які закріплені у міжнародних документах і відбивають загальні світові цінності й принципи прав людини та демократичні засади поліцейської роботи.

Імплементация міжнародних та європейських стандартів у національне законодавство України та їх реалізація в практичній діяльності української поліції впливатиме не лише на рівень розвитку правової держави, а й на підвищення міжнародного та європейського іміджу нашої країни [2, с. 20–24].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти міжнародно-правових стандартів діяльності поліції, в тому числі й професійної етики поліцейського, а також питання впровадження їх у діяльність національної поліції України привертати увагу таких діячів науки, як Бандурка О. М., Гіда Є. О., А. М. Завальний, Я. Ю. Кондратьєв, Н. В. Лазнюк, О. С. Проневич, Ю. І. Римаренко, С. С. Сливка, В. Я. Тацій, О. Д. Тихомиров та ін. Але, у контексті євроінтеграційного курсу України та приведення вітчизняного поліцейського законодавства у відповідність до законодавства ЄС, а також сучасних тенденцій розвитку принципів міжнародного права у сфері поліцейської діяльності у руслі її гуманізації, соціалізації та етичності, актуалізується подальше вивчення та поглиблення знань щодо міжнародних стандартів професійної етики поліцейських як основи для удосконалення діяльності національної поліції України.

Метою статті є вивчення чинних універсальних та європейських стандартів професійної етики поліцейських та формування цілісного науково обґрунтованого уявлення щодо їх системи та змісту.

Виклад основного матеріалу. Як нормативно-орієнтуючий соціальний інститут, професійна етика виступає одним із найефективніших регуляторів у сфері діяльності як правоохоронних, так і інших органів державної влади. Такі категорії етики, як честь, совість, обов'язок, свобода, справедливість, істина тощо, що виступають як загальнолюдські цінності, є своєрідними нормами, зразками, еталоном поведінки людини у суспільстві, через них встановлюється взаємодія моралі та права.

Професійна етика співробітника поліції, яка ґрунтується на фундаментальних загальнолюдських та професійних моральних цінностях, передусім, на таких постулатах, як повага до людської гідності та справедливе ставлення до людини, в останні роки закономірно оцінюється вже як частина універсальної системи соціальних норм – поліцейської деонтології, яка є частиною юридичної деонтології.

Юридична деонтологія виділилася в окрему галузь знань у процесі розвитку правової етики. Проте, як зазначають В. Гапотій та О. Мінкова, вона не тотожна з нею: «юридична деонтологія, з одного боку, є стрижнем, «серцевиною» правової етики, а з другого – значно ширшою за змістом, тому що поряд з морально-етичною культурою містить в собі тісно пов'язані з нею інші грані культури юриста як особи. Тобто юридична деонтологія лише частково збігається з правовою етикою, не поглинаючи її предмет і методи. Вона є певним вступом до неї як до спеціальної науки і навчальної дисципліни, користувачем її як джерелом, з якого черпає деонтологічні норми. Змістом юридичної деонтології є як норми, не забезпечені юридичними санкціями (етичні, естетичні та ін.), так і норми, що встановлюють юридичну відповідальність за невиконання приписів, закріплених у службових документах і нормативних актах (правові)» [1, с. 8].

Не заглиблюючись у дослідження співвідношення понять «етика» і «деонтологія», відмітимо, що аналіз енциклопедичних видань та наукових джерел з цієї проблематики дозволяє зробити висновок, що професійна етика поліцейського має деонтологічний характер. Тісний взаємозв'язок між цими поняттями відбивається на

назві кодифікованих нормативних актів морально-етичної поведінки поліцейських, які, в одних випадках, отримали назву «етичні кодекси», а в інших – «деонтологічні». Так, наприклад, у Нідерландах і Бельгії прийнято Кодекс професійної етики поліції, у США – Морально-етичний кодекс поліцейського США, а у Франції – Деонтологічний кодекс поліції [12, с. 175–185].

Методологічним і ідеологічним підґрунтям національних кодексів професійної етики поліцейських стали етико-деонтологічні стандарти універсальних та регіональних нормативно-правових актів, розроблених у рамках ООН, а також в рамках регіональних міжнародних організацій, таких як Рада Європи та ЄС.

За слухним зауваженням М. Пендюрі, всі міжнародно-правові акти, що складають правову основу професійної етики поліцейських, умовно можна поділити на 2 групи. Перша група містить міжнародно-правові акти, які проголошують права і основоположні свободи людини, в тому числі і такі, що можуть порушуватися неетичною поведінкою правоохоронців. Так, тут можна назвати Конвенцію про права людини та основоположних свобод (ратифікована Україною у 1997 році), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (ратифікований Україною у 1973 році), Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (ратифікована Україною в повному обсязі в 1984 році), тощо. До другої групи відносяться міжнародно-правові стандарти професійної етики поліцейських, норми яких вказують на належну поведінку правоохоронців. Серед таких стандартів можна назвати Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (1979 р.), Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку (1990 р.), Основні принципи етики поліцейської служби (1979 р.) Декларацію про поліцію (1979 р.), Європейський кодекс поліцейської етики (2001 р.), тощо. Ці міжнародні документи, на думку цього автора, можна назвати деонтологічними засади поліцейської етики, оскільки вони містять, окрім іншого, безпосередньо етичні норми, тобто норми моральної поведінки правоохоронців [6, с. 110].

Як зазначає О. Стеблінська, у міжнародно-правових документах стандарти поліцейської діяльності визначаються як бажані зразки поведінки поліції, її взаємовідносин із населенням. Найчастіше такі стандарти, що містяться в різних деклараціях, рекомендаціях, керівних принципах, є лише формальними і не мають обов'язкової сили для держав, оскільки в багатьох випадках впливають на міжнародну і національну поліцейську діяльність, підсилюючи договірні положення, або окреслюючи конкретні шляхи імплементції в національне законодавство концептуальних положень, що стосуються здійснення органами поліції покладених на них повноважень [11, с. 191].

Універсальним міжнародним документом, що закладає основу міжнародних стандартів професійної етики поліцейських, вважається Кодекс поведінки службовців органів правопорядку, який був затверджений Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 17 грудня 1979 року № 34/169 [4]. У ст. 2 Кодексу передбачено, що посадові особи щодо підтримки правопорядку повинні поважати та захищати людську гідність, а також підтримувати та захищати права людини. Кодекс визначає передумови гуманного здійснення функцій з підтримання правопорядку, зокрема: кожний правоохоронний орган має представляти громадськості у цілому, нести перед нею відповідальність і бути перед нею підзвітним; ефективна підтримка етичних норм серед посадових осіб з підтримання правопорядку залежить від існування добре продуманої, загально прийнятої та гуманної системи законів; етичні норми та норми професійної поведінки як такі не матимуть практичної цінності доти, поки їх зміст і зна-

чення за допомогою навчання і підготовки, а також систематичного контролю не стануть внутрішнім переконанням кожної посадової особи з підтримання правопорядку, та деякі інші [4, с. 8–11].

У формуванні європейських стандартів поліцейської діяльності, в тому числі й професійної етики поліції, важливу роль відіграла Резолюція № 690 (1979) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Декларація про поліцію» від 8 травня 1979 р. [9] Вважаючи, що повсюдне прийняття правил професійної етики поліції з урахуванням прав людини та основних свобод сприятиме вдосконаленню європейської системи захисту прав та основних свобод людини, Парламентська Асамблея Ради Європи у розділі А «Етика» цієї Декларації закріплює основні принципи етики поліцейської служби, які, наголошують, що: поліцейський повинен «виконувати свій обов'язок чесно, неупереджено і з гідністю», «наполегливо чинити опір і уникати всіх видів корупції», «сумлінно виконувати накази, віддані його начальником», бути дисциплінованим, особисто відповідальним як за власні дії, так і за дії, які він у «відповідності до наказу виконує або не виконує в тому випадку, якщо вони не узгоджуються із законом» [9].

Положення зазначених вище міжнародних актів були конкретизовані та поглиблені у Європейському кодексі поліцейської етики, схваленому Рекомендацією Rec(2001)10 Комітету Міністрів Ради Європи від 19 вересня 2001 р. [10]. Кодекс містить 7 розділів, що складаються з 66 пунктів, у яких закріплені принципи, норми професійної етики співробітників поліції, зазначені їхні права та обов'язки, а також необхідні для служби в поліції морально-психологічні якості. Особливого значення мають професійно-моральні принципи служби поліції, закріплені в гл. 5 Європейського Кодексу поліцейської етики. Це такі принципи, як повага до прав людини на життя (п. 35); заборона на здійснення, заохочення або допущення катувань або випадків нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження або покарання (п. 36); застосування сили лише у випадках абсолютної необхідності і лише задля досягнення законних цілей (п. 37); законність діяльності (п. 38); утримання від виконання незаконних наказів керівництва (п. 39); справедливості, неупередженості та недискримінаційний підхід (п. 40); дотримання прав кожної людини на повагу до її приватного життя, за винятком випадків абсолютної необхідності і лише для досягнення законних цілей (п. 41); дотримання таких основних прав кожної людини, як свобода думки, совісті, релігії, висловлювання думки, мирних зборів, пересування та право на повагу до своєї власності (п. 43); чесне та поважне поводження співробітників поліції з громадянами (п. 44); боротьба з корупцією» (п. 46) [10].

У Європейському кодексі поліцейської етики, як відзначає О. Проневич, наголошено на об'єктивній зумовленості морально-етичних імперативів соціальною місією

поліцейських як «професійних поборників права і постачальників послуг для громадськості» та інституційною специфікою поліції як публічного органу [8, с. 107].

На думку авторів Європейського кодексу, значення цього документу деонтологічного характеру полягає в наступному: «хоча прийняття кодексу поліцейської етики є лише першим етапом будь-якого процесу, спрямованого на створення єдиних норм у галузі поліції, за відсутності цього кодексу у такого процесу мало шансів на успіх. Закладаючи основи етичних норм, кодекс поліцейської деонтології здатний полегшити визначення етичних проблем, дати краще їхнє розуміння, глибший їхній аналіз та полегшити прийняття рішень. Крім того, він змушує замислитись над тими цінностями, які захищає поліція як інститут, і про адекватне використання таких основоположних для поліції понять, як чесність, неупереджене здійснення... професійної діяльності» тощо [10].

Як зазначено у пояснювальному меморандумі до Рекомендації Rec(2001)10, ухвалення Європейського кодексу поліцейської етики саме по собі є важливим етапом у підтриманні принципів Ради Європи щодо поліції в державах-членах. Однак важливо також, щоб застосування принципів цього кодексу активно здійснювалося після його ухвалення. Тому у п. 63 Кодексу державам-членам пропонується розробляти етичні кодекси, засновані на цінностях, що відображені в ньому, і контролюватися відповідними органами. Визначити різницю між етичними кодексами і кодексами поведінки може бути складно, однак, їх все ж слід відрізнити від дисциплінарних інструментів, метою яких є скоріше визначення того, що становить порушення норм професійної поведінки та внутрішніх наслідків цього [10, с. 56–57].

Висновки. Отже, сучасні соціально-політичні умови, в яких реалізують свою діяльність співробітники поліції, вимагають вироблення нового типу професійної етики і моралі, що ґрунтується на моральних критеріях та культурно-правових традиціях, а також міжнародних стандартах професійної етики поліцейських, якими продиктована необхідність побудови світогляду співробітників поліції на основі морально-правових цінностей, основними з яких є професійна честь, гідність та ділова репутація, а також сформульована система таких моральних заборон, як упередженість, жорстокість, принизливе ставлення до людей, використання службового становища в особистих цілях, втрата контролю над своїм емоційним станом тощо.

Наслідком реалізації цих стандартів має стати високий рівень культури та професіоналізму поліцейських, розвинування практики етичного самоконтролю співробітників поліції, підвищення інформаційної відкритості поліції, удосконалення норм зовнішнього контролю за діяльністю поліцейських, а також підвищення ефективності діяльності поліції в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

- Гапотій В.Д., Мінкова О.Г. Юридична деонтологія: навчальний посібник. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2018. 146 с.
- Гіда С.О. Деонтологічні засади діяльності поліції та їх закріплення у міжнародно-правових документах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Випуск 25. С. 20–24.
- Закон України «Про Національну поліцію»: наук.-практ. комент. / О. І. Безпалова, К. Ю. Мельник, О. О. Юхно та ін.; передм. В. В. Сокурєнка; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Сокурєнка. Харків, 2016. 408 с.
- Кодекс поведінки службовців органів правопорядку, затверджений Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 17 грудня 1979 року № 34/169. *Статус поліції: міжнародні стандарти і зарубіжне законодавство* / за заг. редакцією О.А. Банчука. Київ: Москаленко О.М., 2013. С. 8–11.
- Коментар Генерального директорату з прав людини та верховенства права (Директорату з прав людини) Ради Європи до проектів законів України «Про органи внутрішніх справ» та «Про національну поліцію». URL: Joint Programme between the European Union and the Council of Europe (coe.int)
- Пендюра М. М. Поліцейська деонтологія: курс лекцій. Київ: 7БЦ, 2021. 277 с.
- Про Національну поліцію України: закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015 р. № 40–41. ст. 1970.
- Проневич О. С. Імплементація європейських деонтологічних стандартів професійної діяльності поліцейських у вітчизняне законодавство: до постановки проблеми. *Вісник ХНУВС*. 2016. № 4 (75). С. 102–110.
- Резолюція № 690 (1979) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Декларація про поліцію» від 8 травня 1979 р. URL: University of Minnesota Human Rights Library (umn.edu)

10. Рекомендація Rec (2001) 10 Комітету Міністрів державам-учасницям Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики», ухвалена Комітетом міністрів 19 вересня 2001 року на 765-му засіданні заступників міністрів. URL: Recommendation-Rec200110_European-Code-of-Police-Ethics_Ukrainian.pdf (hrea.org)

11. Стеблинська О. С. Забезпечення міжнародних стандартів прав людини і громадянина в контексті удосконалення діяльності органів внутрішніх справ України. *Право*. 2012. № 5. С. 190–195.

12. Трофименко В. А. Нормативні акти етичної поведінки поліцейських як необхідні частина законодавчого забезпечення їхньої співпраці з суспільством. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2017. № 4 (35). С. 175–185.